

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Мартинюк Тетяни Миколаївни
на тему «Спадкове правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення підлягають збереженню, відтворенню, охороні в будь-якій державі. Особливо актуальним є збереження таких цінностей в сучасних умовах, коли частина цінностей знищується в результаті військових дій, інша частина – незаконно вивозиться з території України. З метою захисту культурних цінностей було створено Державний реєстр національного культурного надбання, МВС України було створено ресурс, в якому зазначаються всі втрачені або вкрадені предмети, що мають культурну цінність. Також за підтримки міжнародних організацій було створено надзвичайний Червоний список культурних цінностей під загрозою. Однак цих заходів може бути недостатньо, зокрема, й у тих випадках, коли культурні цінності, успадковуються і використовуються спадкоємцями недобросовісно, що може загрожувати їх знищенню.

Дисертанткою обрано складну тему, яка поєднує у собі дві складові – спадкове правовідношення та культурні цінності. Кожна з цих складових має окреме правове регулювання. Якщо спадкові правовідносини досить ретельно врегульовані нормами цивільного права України, то правовий режим культурних цінностей в частині їх успадкування недостатньо врегульований національним законодавством та містить чимало прогалин та суперечностей, зокрема в частині заходів, що можуть вживатися власниками з метою здійснення права власності на такі об'єкти, а також наявністю різної термінології у сфері культурних цінностей. Певні з них заповнюються міжнародними актами, однак цього недостатньо. Механізм здійснення права власності на культурні цінності має

бути ефективний та забезпечувати охорону та захист таких об'єктів від загрози їх знищення та безповоротної втрати суспільством.

Слід відзначити, що питання спадкування культурних цінностей не достатньо досліджені в цивілістичній науці. У сучасній науці було здійснено низку досліджень, що стосуються суду присяжних, зокрема, слід відзначити дисертаційні дослідження Дуденко Т. В. «Цивільно-правова охорона прав на культурні цінності та їх оборотоздатність» (2017), Зверховської В. Ф. «Культурні цінності, як об'єкти цивільних прав» (2015), Курило Т. В. «Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні: історико-правове дослідження» (2003), Менської О. А. «Культурна спадщина як об'єкт цивільних прав» (2015), Романюк А. О. «Історичні та культурні цінності як об'єкти цивільно-правових відносин» (2015). Однак цивільне законодавство постійно оновлюється, в тому числі в частині правового регулювання культурних цінностей, що потребує проведення нових досліджень. Також за роки незалежності України було захищено значну кількість дисертацій у сфері спадкових правовідносин. Однак більшість з них була присвячена дослідженню або спадкових правовідносин загалом або окремим питанням спадкового права. Жодного ґрунтовного дослідження спадкових правовідносин, об'єктом яких є культурні цінності, не було проведено. Все це свідчить, що дисертаційне дослідження Мартинюк Т.М., є вкрай актуальним та своєчасним.

Автор поставила собі за мету сформулювати теоретичну концепцію цивільно-правового регулювання спадкових відносин, об'єктом яких є культурні цінності. Для досягнення поставленої мети основна увага в дисертації приділяється вирішенню таких завдань: вивчити правову природу та особливості спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності; встановити особливості культурних цінностей як об'єктів спадкового правовідношення; проаналізувати зміст спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності; з'ясувати специфіку здійснення прав учасників спадкового правовідношення, одним з елементів якого є об'єкти інтелектуальної власності у вигляді культурних цінностей; виокремити суб'єктний склад та визначити особливості

охорони прав учасників спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Мартинюк Т.М. містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки в сучасній правовій доктрині комплексні наукові дослідження спадкових правовідносин, об'єктом яких є культурні цінності, не проводилися.

Дисертанткою належно сформульовані мета і наукові завдання дослідження, їх формулювання та послідовність дозволили розкрити основний зміст представленої теми. Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначені у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України. Методологічна основа дослідження дозволяє стверджувати, що охоплені матеріали в повній мірі сприяли дисертанці у вирішенні наукових задач та досягненні поставленої мети.

Варто відзначити вдало продуману і виважену в цілому структурну побудову дисертації, яка складається з вступу, трьох розділів, розділених на вісім підрозділів. За такого підходу автор забезпечила логічний і послідовний розгляд досліджуваної проблеми.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані авторкою, у своїй більшості є логічними, обґрунтованими та переконливими та відповідають поставленим завданням дисертації. При їх обґрунтуванні використане широке коло наукових джерел, а також результати вивчення значного масиву емпіричного матеріалу. Авторка узагальнює отримані результати, формулює ключові висновки та робить вагомі наукові висновки, які є значним внеском у вивчення проблеми правового режиму культурних цінностей, які набуваються в порядку спадкування.

Обґрунтованість і новизна наукових положень, викладених в дисертаційному дослідженні, полягає в тому, що автор на достатньому

теоретичному рівні проаналізувала та виокремила наступні положення, що мають ознаки наукової новизни:

- право спадкоємця звертатися до суду з вимогою про скасування заповідального відказу, якщо є достатні підстави вважати, що відказоодержувач своїми діями (бездіяльністю) створює загрозу знищення або пошкодження культурної цінності, яка є об'єктом спадщини, і право заборонити використання відказоодержувачем культурної цінності не за призначенням в тому самому порядку й на тих самих підставах (с. 18);

- необхідність закріпити на законодавчому рівні обов'язок спадкоємця, який отримав у власність культурну цінність, укласти договір майнового страхування цієї цінності, а також обов'язок внести відомості про цю культурну цінність до Державного реєстру національного культурного надбання або Державного реєстру нерухомих пам'яток України, якщо в них таких відомостей немає (с. 2).

- визначення спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності та його елементи (с. 61), а його специфіку;

- культурні цінності через свою природу (звичаї, традиції тощо) не можуть перетворитися на майнові об'єкти і є складовими лише духовної спадщини народу, не можуть бути об'єктом цивільно-правових спадкових відносин (с. 82);

- доцільність покладення обов'язку на нотаріуса, який відкрив спадкову справу, робити оголошення в медіа про відкриття спадщини, у зв'язку з цим пропонується внести відповідні зміни у законодавство (с. 52);

- моральний і естетичний ідеал не можна розглядати ні як складову спадкового правовідношення, ні як об'єкт цивільного правовідношення загалом, хоча ідеал може слугувати категорією, за допомогою якої оцінюють об'єкт, що претендує на визнання його культурною цінністю (с. 70);

- незалежність культурної цінності та розкриває її зміст(с. 167).

Слід також підтримати висновок дисертантки, що усе, що відбувається до смерті спадкодавця, незалежно від наявності чи відсутності його волі, спадкового правовідношення не породжує, оскільки юридичним фактом, що породжує спадкування, є смерть спадкодавця, тому складання заповіту не призводить до будь-яких змін у правовідносинах заповідача та призначеного ним правонаступника (с. 86). Продовжуючи дослідження спадкового правовідношення у 3 розділі дисертації авторка робить логічний висновок про момент виникнення спадкового правовідношення.

Дисертантка проаналізувала наявні в юридичній науці погляди на поняття культурних цінностей, дослідила їх співвідношення з поняттям «пам'ятки культурної спадщини», здійснила порівняння рухомих археологічних пам'яток з нерухомими в зіставленні зі скарбом. Досліджуючи норми цивільного законодавства у сфері виявлення скарбу, дисертанткою виявлено низку прогалин та суперечностей в частині врегулювання наслідків виявлення скарбу, що становить культурну цінність.

На залишилося поза увагою дисертантки співвідношення понять «померлий», «заповідач», «потенційний спадкодавець» та «спадкодавець». Слід підтримати висновок дисертантки про те, що спадкодавець суб'єктом відповідного правовідношення не є, адже це особа, яка померла або оголошена померлою, а тому не має цивільної право- та дієздатності (с. 86). Проаналізовано дисертанткою також наявні в цивілістичній науці класифікації спадкоємців за різними критеріями. Визначено перелік прав, якими наділені потенційні та фактичні спадкоємці. Дисертанткою правильно визначено склад спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності, який формують: спадкоємці, відказоодержувачі, виконавці заповіту, кредитори й боржники спадкодавця, органи державної влади та місцевого самоврядування.

Окрему увагу в підрозділі 3.1. дисертації приділено питанням способів розпорядження особистими паперами, а також було запропоновано принципи здійснення таких прав (с. 130-131). Не залишились поза увагою дисертантки питання спадкування культурних цінностей, що є об'єктами права

інтелектуальної власності. Дисертанткою визначено суб'єктів спадкових відносин інтелектуальної власності, об'єктом яких є культурні цінності та проаналізовано поняття та ознаки виключних майнових прав на результати інтелектуальної творчої діяльності, а також існуючі в цивілістичній літературі концепції правонаступництва спадкоємців творця об'єктів авторського права.

Не залишилися поза увагою дисертантки питання зарубіжного досвіду правового регулювання успадкування культурної спадщини, що сприяло більш повному розкриттю теми роботи.

Окрему увагу у 3 розділі приділено дослідженню способів охорони спадкового майна, у складі якого є культурні цінності. У ході дослідження дисертантка доходить хоча й не безспірною, але достатньо обґрунтованого висновку про можливість входження до складу спадщини лише тих культурних цінностей, які можуть бути вивезені за території України (с. 156). Не оминула увагою дисертантка також проблему співвідношення охорони спадкового майна з охороною права власності.

Загальні висновки дослідження показують, що автор поглиблено вивчила питання спадкування культурних цінностей і запропонувала практичні рекомендації щодо внесення змін у законодавство України для вдосконалення правового регулювання у сфері спадкування культурних цінностей. Це також стимулює практиків та правознавців до подальших наукових досліджень з цієї проблематики. Таким чином, наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі Мартинюк Т.М. є добре обґрунтованими, що свідчить про серйозність та значимість її дослідження у сфері спадкування.

Слід відзначити, що авторка використовувала джерела не лише цивільно-правового спрямування – окремі аспекти визначеної проблематики досліджувались на основі джерел з історії, економіки та інших наук юридичного циклу.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу, автор вдало застосувала різноманітні методи наукового пізнання, ґрунтовно проаналізувала законодавчі акти, спеціальну літературу та судову практику, коректно полемізувала з іншими

вченими, аргументовано відстоювала власну позицію, на підставі чого сформулировала теоретичні висновки та практичні рекомендації, що є вагомим внеском у науку цивільного прав і мають достатній ступінь наукової новизни. Переважна більшість висновків та пропозицій дисертантки заслуговують на схвалення та підтримку.

Проведене дослідження ґрунтується на проведенні аналізу значної кількості законодавчих та наукових джерел (269 найменувань).

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні результати та висновки проведеного дослідження відображено у 8 наукових публікаціях, серед яких три статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у наукових виданнях іншої держави з юридичного напрямку, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені у освітній процес (акт впровадження результатів дослідження в освітній процес - додаток Б).

Зауваження. Водночас, в дисертаційному дослідженні Мартинюк Т.М. можна відзначити наявність деяких дискусійних питань, які відображають актуальність теми і спонукають до подальших наукових обговорень.

1. У підрозділі 2.1 дисертантка здійснила дослідження поняття та ознак культурних цінностей, їх видів. З цією метою вона здійснила дослідження суміжних понять, які застосовуються в законодавстві, зокрема, пам'яток культурної спадщини. Дисертантка навела їх основний перелік, ознаки, джерела їх правового регулювання. Однак на підставі проведеного порівняльного дослідження дисертанткою не було сформульовано узагальненого висновку про відмежування культурних цінностей від пам'яток культурної спадщини чи про їх співвідношення. Чи це тотожні поняття чи відмінні і чи можна застосовувати Закон України «Про охорону пам'яток культурної спадщини» до визначення

правового режиму культурних цінностей, в тому числі у випадку їх успадкування. Тому зазначене питання потребує уточнення дисертанткою.

2. На с. 55 дисертантка пропонує викласти п. 3.9. Глави Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України в такій редакції «Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо не було подано заяву про відмову від прийняття спадщини з дотриманням вимог, встановлених законодавством. Після заведення спадкової справи нотаріус має встановити коло таких спадкоємців і вважати їх такими, що прийняли спадщину». З такою пропозицією не можна беззастережно погодитися. По-перше, для встановлення кола таких осіб у нотаріуса має бути наявна інформація про таких осіб, яка має бути отримана з певних джерел (одного з спадкоємців або інших зацікавлених осіб, наприклад, родичів чи членів сім'ї, які не включені до кола спадкоємців за заповітом). По-друге, нотаріусу необхідно встановити коло цих осіб, перевірити документи, що підтверджують їх право на спадкування. А такі дії вчинити нотаріусу самотійно практично неможливо. Дисертанткою не запропоновано ефективних механізм пошуку таких осіб та встановлення їх права на спадщину. Адже нотаріус не може визнати когось спадкоємцем без встановлення особи спадкоємця та перевірки його документів. Крім того, нотаріус не може без пред'явлення документів, передбачених законом, встановити наявність чи відсутність права на спадщину та наявність чи відсутність родинних чи інших зв'язків з спадкодавцем. З врахуванням викладеного, пропозиція дисертантки потребує доопрацювання.

3. На с. 130 дисертації пропонується віднести до особистих паперів, пов'язаних з історією сім'ї, наступні об'єкти: ордени й медалі, дипломи, грамоти, атестати, фотографії, ікони, фонограми голосів померлих членів сім'ї тощо. Однак, на нашу думку, деякі види об'єктів з цього переліку не можуть бути віднесені до особистих паперів за їх правовою природою, це : ордени і медалі. По-перше, ордени і медалі не є паперами в їх звичайному розумінні. По-друге, вони мають особливий правовий режим, передбачений Законом України «Про

державні нагороди України», який полягає в наданні особі, якій присвоюється орден чи нагорода, спеціальних прав та обов'язків, а також визначено порядок їх зберігання після смерті нагородженого, що відрізняється від наслідків зберігання інших особистих паперів. Стосовно ж фонограм голосів померлого, то в деяких випадках вони можуть бути визнані об'єктом авторського права чи суміжних прав, якщо містять у собі об'єкти, що охороняються авторським та суміжним правом. У цьому випадку застосування до таких об'єктів норм щодо спадкування особистих паперів неможливе.

4. Поза увагою дисертантки залишилось питання щодо правових наслідків з'явлення особи, яка була оголошена померлою, в частині права на повернення успадкованих спадкоємцями культурних цінностей. Зазначене питання є вкрай актуальним, зважаючи на те, що у сучасних умовах в Україні можуть визнаватися безвісно відсутніми та оголошуватися померлими особи, які перебувають в полоні або на тимчасово окупованій території чи примусово вивезені за території України, щодо яких відсутні будь-які відомості. У разі ж їхнього повернення, цивільне законодавство не містить спеціальних правил щодо належних їм культурних цінностей, що були успадковані спадкоємцями. Тому зазначені питання можуть бути об'єктом подальших наукових досліджень дисертантки.

5. На с. 94 дисертації сформульовано суб'єктний склад спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності, який формують: спадкоємці, відказоодержувачі, виконавці заповіту, кредитори й боржники спадкодавця, органи державної влади та місцевого самоврядування. Однак, на нашу думку, дисертанткою не розкрито у повному обсязі підстави та порядок залучення до спадкового правовідношення органів державної влади та місцевого самоврядування. У тих випадках коли вони є кредиторами чи боржниками спадкодавця це зрозуміло. Однак, на нашу думку, таких підстав більше і вони могли б бути проаналізовані дисертанткою більш детально.

Однак висловлені вище зауваження стосуються дискусійних питань або положень, які не є принциповими і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Дисертаційне дослідження Мартинюк Тетяни Миколаївни на тему «Спадкове правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності» відзначається глибоким аналізом та комплексним підходом до розгляду проблематики спадкування культурних цінностей, а також високим рівнем наукової обґрунтованості.

Опубліковані роботи дисертантки відображають основні положення дисертації. Дисертанткою виконано вимоги щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. В дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях дисертантки не було допущено порушень академічної доброчесності.

За своїм змістом робота є чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність викладення позиції автора у процесі дослідження. Зміст роботи відповідає обраній темі та заявленій дисертанткою науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію.

Структура дисертації є логічною та послідовною, що полегшує сприйняття матеріалу. Кожна розділ і підрозділ чітко описує тему і мету дослідження, наводить аргументи та приклади, і підтверджує свої висновки на основі аналізу наукових джерел і судової практики. Оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам наукового стилю. Робота написана з дотриманням наукової термінології та містить необхідні посилання на використані джерела, які досліджені достатньою мірою.

У дисертації дотримано всіх норм та правил наукової мови, стиль написання є чітким та зрозумілим. У роботі не виявлено порушень академічної доброчесності або плагіату, відповідні джерела цитуються та оформлюються відповідно до встановлених вимог.

Дисертація є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка має важливе теоретичне і практичне значення для науки цивільного права. Дисертанткою отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують наукове завдання – дослідження особливостей спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності.

Дисертаційне дослідження *Мартинюк Т.М.* на тему «*Спадкове правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності*» відповідає спеціальності 081 «Право» та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. На підставі викладеного, Мартинюк Тетяна Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доцент кафедри приватного права
Національного університету
«Кієво-Могилянська Академія»
кандидат юридичних наук, доцент

« 3 » листопада 2023

